

музикантів, композиторів, поетів, письменників тощо. Титанічно-подвижницькими можна назвати зусилля Марії Оксентіївни Руденко у справі пропаганди народної пісні, народних обрядів та звичаїв. Сюди відносимо також і творчу діяльність її "Горлиці", організацію народних свят на основі власних сценаріїв, а також публікації в періодичних виданнях щодо потреби духовного відродження та плекання прадідівських традицій предків.

Завдання сучасників – зберегти, ретельно дослідити і видати масу літератури – книг, альбомів, пісенників, щоб ця величезна духовна, мистецька спадщина, зібрана М.Руденко, була гідно оцінена і вшанована не лише вузьким колом народознавців і шанувальників, а й народом України і світу в цілому. Адже спадщину маємо багатющу – давні традиції (час їх виникнення важко встановити навіть науковцям), унікальна музична культура, безліч видів народного декоративного мистецтва, незлічима кількість пам'яток усної народної творчості. На жаль, у нашій країні серед широких верств населення спостерігається байдужість до власної культури, причиною чого є її незнання. На виховання ж патріотичних почуттів наших співгромадян і має бути спрямована творча спадщина таких людей, як М.Руденко. Адже народ повинен знати людей, які дійсно того варті, бо вони звільнять нас від пут невігластва, бездумного космополітизму та меншовартісних уявлень.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Воропай О. Звичай нашого народу. – К., 1993. – С. 5; 2. Лозко Г. Українське народознавство. – К., 1995. – С. 142; 3. Березовський І. Сучасні збирачі фольклору // НТЕ. – 1966. - №1; Горб Є. Талант і працелюбність // НТЕ. – 1976. - №1; 4. Руденко М. Новорічні шедрування: (Опис оновленого обряду, запровадженого у с. Слободі-Яришівській) // НТЕ. – 1964. - №6. – С. 107-108; Її ж. Свято весни у с. Слободі-Яришівській: Сценарій // НТЕ. – 1965. - №5. – С. 62-68; 5. Орел Л. Візерунок, пісня, легенда // Україна. – 1982. – №40; Стефанидин Ю. Краса поруч нас // Україна. – 1987. - №10; 6. Берегиня скарбів народних (до 80-річчя від дня народження М.О.Руденко): Бібліогр. Показчик. – Могилів-Подільська центр. біб-ка. – 1995: Теклюк В. Високий злет подільської горлиці // Подоля. – 2000. – 15 лютого; 7. Лантух П. Берегиня української культури. Марії Руденко – 85 // Народознавство. – 2000. – № 58 (березень). – С. 30; 8. Крижанівський М., Гоцуляк М. Рoste крокіш горою-горою... // Слово Придністров'я. – 2000. – 11 лютого. – С. 4; 9. Там само; 10. Там само; 11. Руденко М. Весілля у нашому Придністров'ї // Подоля. – 1997. – 3 квітня. – С. 4; 12. Там само; 13. Майстри витинанки: Всеукраїнське свято „Українські витинанки”. – Могилів-Подільський, 1993. – 41 с.; 14. Гоцуляк М. Щоб повнішала народна скарбниця // Наддністрянська правда. – 1981. – 26 вересня; 15. Руденко М. Весілля в селі Слобода-Яришівська // Весілля. У 2-х кн. – К.: Наукова думка, 1970. – Т. 2; 16. Подолинний А.М. Руденко Марія Оксентіївна // 3-над Божої ріки. Літературний бібл. словник Вінниччини. Вид. 2-е, перероб. і доп. – Вінниця, 2001. – С. 294-295; 17. Мирончак Н. Невичерпні джерела // Земля подільська. – 1995. – 11 лютого. – С. 8; 18. // Рад. Україна. – 1983. – 14 червня; 19. // Наддністрянська правда. – 1984. – 29 листопада; 20. // Радянська Україна. – 1990. – 12 липня; 21. // Подоля. – 1997. – 3 квітня; 22. Подолинний А.М. Руденко Марія Оксентіївна // Вінниччина фольклорна: Довідник. – Вінниця, 2003. – С. 67-68; 23. Державний архів Вінницької області. – Ф.Р – 5331. (Руденко Марія Авксентіївна – збирачка фольклору.1935-1986 р.). – 21 спр.

Н.І. Стрельбіцька, В.П. Халайцян

ДІЯЛЬНІСТЬ ЗЕМСЬКОГО ПОШТОВОГО ЗВ'ЯЗКУ НА ПОДІЛЛІ В ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

В системі інкорпораційної політики царського самодержавства в Правобережній Україні, приєднаній до складу Російської імперії, важливе суспільно-політичне і економічне місце посідав поштовий зв'язок, що здійснювався за допомогою залізничного, автомобільного, водного та всіх інших наявних на той час видів транспорту. Проте у працях українських істориків ця проблема ще не отримала належного висвітлення. Винятком є праці Д.Франца¹, П.Белінського², монографія Г.Казьмирчука³ і Т.Соловйової³, стаття А.Філінука⁴, в яких висвітлено деякі аспекти становлення та розвитку поштового зв'язку на Поділлі в ХІХ – на початку ХХ ст.

Вивчення архівних матеріалів, документальних джерел, опублікованих праць свідчить, що з самого початку створення поштової мережі і налагодження зв'язку в Правобережжі виступало невід'ємною складовою утвердження царизмом державного механізму. Всі роботи виконувалися під керівництвом генерал-губернаторів та військових губернаторів і пильним наглядом кураторів. У перші роки переважали загальнодержавні політичні інтереси, трохи пізніше пріоритетними стали економічні інтереси імперії і торгово-поміщицького капіталу. На перших порах головні зусилля зосереджувалися на відновленні існуючих за часів Речі Посполитої поштових шляхів і налагодженні поштового зв'язку з центром та внутрішніми губерніями Росії. З початку ХІХ ст. увага центральних і місцевих органів влади більше зверталась на розширення поштових трактів, поліпшення їх покриття і

.....
благоустрою, що сприяло інтенсифікації поштових перевезень та естафет. У 90-х рр. XVIII ст. почала віддаватись перевага шляхам і станціям Подільської губернії, що дозволило зробити кращим зв'язок з півднем України. Тоді ж чимало робилось для ремонту старих приміщень станцій та їх уніфікації. До того ж поштові тракти все активніше стали застосовувати і як торгові магістралі для перевезення товарів внутрішнього вжитку та експортно-імпорتنної продукції⁵.

Безумовно, існування етнічних, політичних та інших об'єднань неможливе без підтримання швидкого і якісного зв'язку. Піші або кінні гінці вивчали текст повідомлення напам'ять і передавали тим, для кого воно призначалося. З винайденням графічних знаків люди почали записувати інформацію на камені, листі, корі дерев тощо. Великі географічні відкриття, розвиток ремесла, товарно-грошових відносин, поява ремісничих цехів та купецьких гільдій призвели до виникнення спеціалізованих служб. Відповідно відбувався розвиток поштового зв'язку і в нашій країні. Перші служби поштового зв'язку з'явилися в Київській Русі. Грамотність у Київській державі, особливо серед городян, набувала великого поширення. Послати листа ("грамотку") через родичів, знайомих, подорожніх — було справою звичайною. Грамоти писали на пергаменті; березовому лубі-бересті. З XIII ст. на території Русі було запроваджено сувору ямську повинність, яка зобов'язувала селян і посадських людей перевозити поштові вантажі. Значний розвиток пошти відзначився на початку XVIII ст. завдяки реформам Петра I. Зв'язок охопив всі основні міста країни, запроваджується державна кур'єрська пошта. Протягом тривалого часу, поки доставка кореспонденції не була належним чином налагоджена, її здавали продавцям крамниць, а ті вже передавали поштовим працівникам. Поштові скриньки вперше згадуються в документах міської пошти Парижа в 1633р.⁶.

На Україні інформаційний зв'язок для потреб князів здійснювався за допомогою спеціальних посланців вже у Київській державі. Деяку роль в утримуванні зв'язку з чужими країнами відігравали купці – "гості". З XIX ст. в Центральній і Східній Україні поштовий зв'язок для передачі наказів і повідомлень був організований за татарськими зразками і здійснювався з допомогою "ямської гоньби", тобто стоянок кіньми й ямщиками. Впродовж XV - XVI ст. для кур'єрської служби між замковими адміністраціями і підлеглими їм дворами і для перевозу листів використовувалися путні бояри. Вже у другій пол. XVI ст. Краків був сполучений поштовими трактами зі Львовом та Луцьком. Перший постійний поштовий тракт у Львові заснував 1629 р. італієць Р.Бандініеллі, він проходив у двох напрямках: Замостя-Варшава-Торуня-Гданськ і Ярослав-Ряшев-Тарнов-Краків. Листи і посилки перевозили посланці на конях, а оплату вираховували від піваркуша листового паперу і залежно від відстані.

Пошта для передавання наказів, повідомлень й ін. державних посилок у козацькій державі Б.Хмельницького існувала для військових потреб. Тоді зв'язкову службу з використанням утримуваних напготові підвод і кур'єрів виконували козаки-підпомічники при генеральних та полкових канцеляріях. За гетьманування Д.Многогрішного рішенням Глухівської ради 1669 р. був установлений постійний поштовий зв'язок між Києвом, Ніжином, Батурином та Москвою. Поставивши свої залоги у Києві та інших містах України, Москва з 1674 р. запровадила свій поштовий зв'язок, обтяживши видатками на його використання по половині українські міста та московську скарбницю⁷.

У 1724 р. в Україні була організована урядова пошта, якою користувалося населення. Ця пошта мала свій статут, було введено користування скриньками, встановленими здебільшого при волосних правліннях, була й загальна такса оплати за поштові перевезення⁸. Введена за наказом Петербурзького Сенату 1736 р. внутрішня пошта почала діяти на Україні тільки з 1760-их рр. і тоді ж перейшла виключно у відання російського уряду, який мав нагляд над усією діяльністю пошти⁹.

Основним документом, яким керувалися місцеві органи влади у справі налагодження поштового зв'язку в регіоні, став указ імператриці Катерини II від 6 вересня 1795 р. "Об устроении почт и содержании оных в губерниях: Минской, Волынской, Подольской и Брацлавской", даний Подільському генерал-губернатору Т.Тутолміну. Визначене в ньому головне завдання полягало в тому, щоб утвердити надійний і безперебійний зв'язок в губернії між містами, містечками та іншими населеними пунктами. Для цього Подільській губернії відводилось три роки та 61 тисяча руб.¹⁰.

Всі роботи щодо поштових трактів, виділення приміщень і обладнання поштових станцій, затвердження та заповнення штатів поштових чиновників проводилися під безпосереднім контролем військових губернаторів. Особлива роль в цій справі покладалась на місцеве дворянство. Йому навіть надавалось право щорічно протягом трьох років у погодженні з головним директором пошти Росії обер-поштмейстером графом Безбородьком перерозподіляти кошти з врахуванням території та кількості необхідних поштових станцій.

Створення поштових трактів і мережі поштових станцій з самого початку здійснювалося, виходячи з інтересів імперії. Згідно з виданим у січні 1800 р. указом імператора Павла I Подільська губернія підпорядковувалася Литовському поштамту, що мотивувалось необхідністю “зручнішого проведення справ, швидкої доставки рахунків та зібраних грошей в головне поштове правління”. Точного виконання указу імператора від 19 січня 1797 р. про відкритті поштових станцій через кожні 25 верст домогтись було неможливо. Адже такої синхронності у розташуванні населених пунктів Правобережної України не існувало. Більше того, створення російської поштової мережі базувалось на існуючому за Речі Посполитої зв'язку. Тому в одних випадках поштові станції утворювалися на порівняно меншій, а в деяких — на більшій відстані.

Формування основної мережі російського поштового зв'язку в Правобережній Україні розпочалося із відновлення низки більше 110 колишніх поштових трактів та утворення 24 нових станцій, в т.ч. 3 — в Подільській губернії, що дозволило з'єднати губернські і повітові центри з найважливішими населеними пунктами регіону. Нові станції на Поділлі були організовані у напрямку між Рахмановим та австрійськими областями. На розміри станцій, їх штат комплектування необхідним числом коней вплинули розміри населених пунктів, їх роль у державно-політичному житті імперії, а також розташування по відношенню до поштових шляхів. Особливе значення мала зростаюча потреба в швидкому зв'язку та перевезенні кур'єрів і вантажів¹¹.

Виходячи з цього, на поштових станціях у місті Кам'янці-Подільському стало працювати 12 осіб, для зв'язку та естафет передбачалося по 24 коня, а в Базалії, Зінкові, Летичеві й Літині нараховувалося по 10 працюючих та 20 коней. У штаті усіх інших станцій перебувало 4-8 працівників і по 8-16 коней. На Правобережжі були створені поштові дороги загальнодержавного, губернського і повітового масштабів, загальною протяжністю понад 3000 верст; поштові станції обслуговували в середньому до 1000 працівників, а зв'язок забезпечували більше 2000 коней¹².

На зламі XVIII-XIX ст. поштова система зазнала певних змін внаслідок проведення внутрішніх адміністративно-територіальних перетворень у Правобережжі, в т.ч. за рахунок прокладання нових шляхів. Цьому сприяли, з одного боку, зростаючі потреби інкорпораційної політики царського самодержавства у регіоні, з іншого — необхідність більш оперативної доставки до адресатів пошти та естафет. Своєрідним поштовхом до активізації робіт у спорудженні нових магістралей стали численні прохання і скарги купців, в т.ч. іноземних, на надто повільне надходження поштових повідомлень та дороговизну естафет¹³.

Найбільш важливим заходом було проведення короткого поштового тракту від Радзивілова Волинської губернії до Одеси. На виконання веління імператора було внесено кілька проектів щодо нового поштового тракту із Радзивілова до Одеси, зокрема за підписом Подільського військового губернатора, поштового департаменту в Петербурзі. Проект В.Розенберга зводився до того, щоб шлях поштового тракту в Подільській губернії повинен був пролягти через Проскурів, Летичів, Літин, Вінницю, Брацлав, Ольгопіль і Балту. Від Балти маршрут потрібно було спрямувати на Дубосари, Григоріополь і Тираспіль. Весь тракт мав бути трохи більше 642 верств, або на 334 менше від діючого. Для цього необхідно було створити дві поштових станції у Подільській губернії. Пропозиція столичного департаменту значною мірою співпадала із проектом Подільського військового губернатора і полягала в тому, щоб замість одного загального поштового тракту прокласти два¹⁴. Один повернути на Миколаїв, інший — на Одесу. Це дозволяло не лише скоротити шлях на 334 верстви, а й з'єднати всі південноукраїнські портові міста. Природно, що реалізація цього проекту вимагала більших капіталовкладень, проте гарантувала швидке повернення затрат і, що не менш важливо, перспективні економічні вигоди як для всієї Російської імперії, так і для Правобережної України. Новий поштовий тракт було прокладено з урахуванням обох пропозицій. Після цього переважно виконувалися роботи на поліпшення покриття доріг, передусім головних магістралей. У Подільській губернії були створені поштові дороги загальнодержавного, губернського і повітового значення, так столичний поштовий тракт, що проходив від Кам'янця-Подільського до Житомира через Нігин, Балин, Тинну, Ярмолинці, Проскурів, Масівці, Меджибіж, Летичів, Новий Костянтинів, Хмільник, Уланів, Бердичів і т.п., в народі називали старокам'янецьким. В Ярмолинцях тракт розділявся на два: один — у напрямку західного кордону Волинської губернії і до м. Гродно, а другий - на Житомир. В північно-східній частині губернії функціонувало три тракту: один — на Новий Костянтинів, другий — через Вінницю на Брацлав, третій — до заштатного міста Бар.

Від Кам'янця-Подільського губернська дорога пролягала до м. Умань Київської губернії. Від станції у с. Рачневці вона повертала вправо до повітового міста Ущиця. В Могилеві тракт розділявся: один вів до Брацлава, а інший — в Ольгопіль. Після Брацлава, в с. Нижня Кропивна дорога знову розділялася: одна вела до Липовця, а інша до Умані. Ще одна дорога проходила від повітового міста

Могильова на Ямпіль і Ольгопіль, а далі до Херсона і Одесу. І, нарешті, від Кам'янця-Подільської проходив тракт через Ісаківці, Хотин до Кишинева. Один із поштових трактів проходив з Острога на південь через Ізяслав, Старокостянтинів, Западинці і далі на Кам'янець-Подільський, інший від Старокостянтинова через Чепелівку, Купіль, Волочиськ до м.Тернопіль, який перебував у володінні Австрії¹⁵.

Організаційне оформлення поштового зв'язку було в основному завершено у квітні 1799 р., коли імператор Павло I своїм указом затвердив штати поштових контор прикордонної Подільської губернії та поштових експедицій міст і повітів. В губернському Кам'янці-Подільському штати поштових контор склалися із поштмейстера, його помічника, перекладача, бухгалтера, одного унтер-офіцера, 12 поштарів і двох сторожів. Число нижніх канцелярських служителів не регламентувалося, визначався лише річний фонд заробітної плати в сумі 1200 руб., на які можна було найняти 5-6 працівників. У штаті поштової контори губернського Києва нараховувалось 18 осіб без врахування нижніх канцелярських служителів, фонд зарплати яких складав 360 руб.¹⁶ Різниця полягала в тому, що у цій конторі помічник поштмейстера одночасно виконував і обов'язки перекладача. Городові поштові експедиції мали по одному експедитору, одному помічнику експедитора та по чотири поштарі. В експедиціях повітів були поштовий експедитор та два поштарі.

На утримання кожної з поштових контор Подільської губернії передбачалось 5832 руб. Витрати кожної городової поштової експедиції складали понад 856 руб., а поштової експедиції повіту — трохи більше 368 руб. Понад 60% виділених сум припадало на заробітну плату поштових контор губернії. Фонд заробітної плати працівників поштових експедицій міст і повітів становив більше половини загальної суми. Переважна більшість інших коштів йшла на утримання і ремонт поштових приміщень, виготовлення поштових сумок і чемоданів, на видачу прогонів для огляду пошт і станів. Особливістю поштових контор прикордонних губерній було виділення по 600 руб. на секретне застосування¹⁷.

Зростання поштових перевезень вимагало вдосконалення засобів транспортування. Поступово на зміну кінним гінцям та поштовим візкам прийшли великі карети-дیلیжанси, створювались приватні поштові контори. А вже в першій, половині XIX ст. для поштових перевезень почали використовувати залізничний транспорт, літальні апарати. Тривалий час пересилка пошти, особливо листів, завдавала чимало клопоту і населенню, і поштовим службовцям по розрахунках оплати відправлень. Це викликало потребу запровадження спрощеної оплати відправлень.

У 1801 р. привели до належного стану дорогу від Брацлава до Ольгополя в Подільській губернії¹⁸. Тоді ж розпочали наносити на поштові тракти тверде покриття та проводити облагородження прилеглої до них території. Вздовж поштових трактів, під які виділяли від 10 до 30 сажнів землі, було насаджено по два ряди дерев, встановлено двох видів версти — дерев'яні стовпи із малюнком зебри донизу. На одних із них вказувалася відстань до столиці, губернського та повітового центрів, на інших - відстань між найближчими станціями¹⁹. На самих станціях обладнувалися знаки особливого зразка з надписом про назву станції і кількість верст до найближчого міста²⁰. В перші роки XIX ст. була відремонтована низка поштових приміщень і на багатьох станціях зроблена заміна непридатних для їзди коней²¹. Обсяги виконаних робіт були великими, що негативно позначилися на становищі кріпосних селян і міщан. Архівні документи зберегли численні факти того, як будівництвом доріг, мостів, поштових приміщень, утриманням поштового обладнання та інвентарю, виконанням інших повинностей корінне населення регіону доводилося до крайньої бідності²². Утримання поштових контор і станцій в губерніях, прикордонних та повітових містах перебувало у компетенції поштового департаменту і здійснювалося за рахунок загальних поштових доходів. У поміщицьких селах для цього кошти виділяли їх власники, а в містах — міщани. Відповідальність за утримання поштових станцій покладалася на повітових маршалів. Обладнання поштових будинків для відпочинку проїжджих перебувало на особливому опікунстві губернаторів. Працівники пошт були зобов'язані два або один раз на тиждень за розкладом безплатно доставляти звичайну поштову кореспонденцію. Партикулярні естафети, кур'єри і проїжджі платили 2 копійки за версту прогонних грошей із врахуванням кількості задіяних у перевезенні коней. Правилами заборонялися будь-які утиски або домагання з боку кур'єрів і проїжджих щодо виділення коней більше встановленої норми. З свого боку, утримувачі пошт не мали права затримувати кур'єрів проїжджих, не повинні були допускати по відношенню до них грубощів та зловживань²³.

Сільські поштові установи в Росії ставиться до 1805 р., коли було дозволено робити прийом і роздачу простої приватної й казенної переписки, за назвою "сільської кореспонденції", на деяких поштових станціях, біля яких були заводи, мануфактури, торговельні й багатолюдні селища,

віддалені від губернських і повітових поштових контор. До 1840 р. число сільських поштових станцій, на яких вироблявся прийом простої кореспонденції, доходило до 159²⁴.

Земська пошта заснована в 1837 р. при земських судах, для підтримки постійних повідомлень зі становими приставами. Вона відправлялася з повітового міста з особливими розсильними раз у тиждень. У цей час така пошта перебувала при повітових судах, що замінили повітові поліцейські управління. Звідси казенні пакети відправлялися становим приставам, які через соцьких розсилали їх у межах свого стану, за приналежністю. Розсильний із земською поштою відправлявся на 30 верст від повітового міста, або до того місця, де буде перша зміна коней чи парокінна підвода. Далі по повіту розсильному давалися підводи від обивателів, без оплати прогону. Із введенням земських установ було підняте питання про розвиток поштових зносин у місцевостях, де не діють державні поштові установи²⁵.

Правила 1842 р. про сільські поштові установи викладені у ст.ст. 484-487 Поштового уставу (1857). З наданням міністрові внутрішніх справ права робити, на його розсуд, зміни в правилах поштової частини, зазначені статті Поштового уставу виявилися скасованими. Для надання жителям повітів можливості обмінюватися кореспонденцією була заснована в 1840 р. "розсильна по повітах пошта", але вона не прищепилася на практиці. Для розвитку поштових зносин сільських місцевостей установлена видача простої поштової кореспонденції на всіх залізничних станціях, причому за кожний лист стягується на користь начальника станції по 3 коп.; таких залізничних станцій в 1897 р. було 3259²⁶.

Поштові оплати в Російській імперії урегульовано 1844 р., згодом були випущені перші штемпльовані коверти і 1857 р. перші поштові марки²⁷. 3 січня 1858 р. введено в поштовий обіг першу загальнодержавну поштову марку, на ній зображено державний герб у блакитному овалі, взятому в рамку на фоні мантиї, увінчаної короною. Запроваджене на початку XIX ст. перевезення пошти диліжансами поступово з розвитком залізничного транспорту витісняється.

З другої пол. XIX ст. значно поширилося поштове обслуговування населення, особливо з розбудовою мережі залізниць. Після земської реформи 1864 р. поряд з державною поштою виникає земська²⁸. З 1865 р. допоміжною в поширенні поштового зв'язку була земська пошта, організована земствами у тих місцевостях, де не було поштово-телеграфного зв'язку²⁹.

В 1870 р. земським установам дозволено засновувати свою земську пошту: а) для передачі з поштового місця простої кореспонденції й видаваних по повістках замовлених відправлень; б) для передачі кореспонденції всякого роду з віддалених місцевостей повіту в найближчі поштові установи; в) для пересилання всякого роду кореспонденції між місцевостями, позбавленими поштового повідомлення. Перевезення земської пошти було дозволено тільки тими дорогами, по яких не відбувався рух державної пошти. Згідно Положення про Земські установи, для оплати кореспонденції, що подавалася на земську пошту, земствам дозволено мати власні поштові марки, але вони у своєму малюнку не мали нічого спільного з марками державної пошти³⁰. З метою поліпшення обслуговування населення губернського Кам'янця-Подільського міська дума в 1871-1874рр. відкрила міське поштове відділення³¹, виділяла кошти на ремонт поштових шляхів³².

12 червня 1890 р. "устрій і зміст земської пошти" включено в число предметів відомства земських установ. У більшості повітів земська пошта досягла значного розвитку, у деяких же скасована внаслідок розвитку мережі державних поштових установ, що зробила її зайвою. За даними 1892 р. земська пошта існувала в 150 повітах 24 губерній. Вона відправлялася з повітового міста 1-3 рази в тиждень, у деяких повітах на шляху проходження були влаштовані поштові скриньки, для опускання листів, франкованих земськими поштовими марками. Багато земств доставляли кореспонденцію, забрану з державної пошти, безкоштовно, тому що дохід, одержаний за доставку, занадто незначний і тільки ускладнював звітність. Інші земства стягували за доставку простого листа від 1 до 5 коп.; за посилки - 4-5 коп. за фунт. Коштовні посилки й грошові пакети приймалися на пошту не всіма земствами і якщо допускалися до відправлення, то із значними обмеженнями, зокрема деякі земства приймали пакети "на страх" тільки до певної незначної суми, а інші й зовсім відмовлялися від відповідальності. Втім, випадки пропажі коштів на земській пошті були досить рідкісні, згодом було введено пересилання грошової й коштовної кореспонденції й страхування її в більших розмірах (100-300 руб.), за що стягувалося від 1% до 2%. За доставку газет і журналів брали від 50 коп. до 3 руб. у рік за примірник або 10% з передплатної ціни. У деяких повітах видавалися річні абонементні квитки на одержання кореспонденції по земській пошті по 1 руб. за квиток³³.

Тимчасовими правилами 26 червня 1894 р. дозволені прийом і видача простої приватної кореспонденції, а також продаж знаків поштової оплати при волосних правліннях у таких місцевостях, де за відсутності поштових трактів сільське населення відлучене від поштових зносин.

Виконання поштових операцій (прийом і видачу всякого роду поштової кореспонденції) при волосних правліннях обумовлено згодою волосних сходів, так вже у 1897р. було 1221 пунктів. В 1896 р., окремо від поштових установ при волосних правліннях, був відкритий прийом і видача простої кореспонденції та продаж поштових марок на десяти кінних поштових станціях. Розвиток цієї мережі був залежним від згоди поштоутримувачів приймати на свою відповідальність збереження довіреного їм авансу, знаків поштової оплати й забезпечення правильності виконання станційними писарями поштових операцій.

На більших залізничних станціях і при волосних правліннях, що брали участь в підтримці поштового сполучення за законом від 24 січня 1900 р. і де не було поштово-телеграфних установ, при необхідності й в межах передбачених коштів проводились такі поштові операції: продаж поштових знаків, прийом і видача простої й рекомендованої внутрішньої і міжнародної письмової кореспонденції (листи, бандеролі), прийом і видача грошових переказів і посилок, окрім міжнародних. Дозволялось приймати лише грошові перекази на суму до 200 руб., і лише російськими кредитними білетами і монетами, не більше - 30 руб. золотою монетою, 4 руб. - срібною, 95 коп. розмінною срібною і 9,75 коп. мідною монетою. В поштових відділеннях на залізничних станціях, за законом 1900 р., особливий збір за видачу кореспонденції не стягувався. В земських губерніях, де була відсутня державна пошта, поштовими зносинами у сільських місцевостях займалися земства³⁴.

На початку ХХ ст. в усій Російській імперії було 11000 установ зв'язку, в т.ч. в Україні тільки 675 поштових контор, із них лише 3% на селі³⁵. Вже в 1913 р. на території України послуги поштового зв'язку надавались 1065 поштово-телеграфними підприємствами і 198 відділеннями при волосних управліннях³⁶.

3 липня 1917 р. пошта центральних і східних земель України перейшла у відання генерального секретаря пошти і телеграфу при Центральній Раді й згодом такого ж міністерства в уряді УНР і Гетьманської держави. Для оплати листів і посилок були видані окремі українські поштові марки або використовувалися царські з відповідними українськими наддруками. В ЗУНР з 1918 р. діяв державний секретар пошти і телеграфу, а 1919 - введені власні поштові марки (українські наддруки на австрійських марках)³⁷. Центральна Рада в 1918 р. випустила перші п'ять марок, на яких було зображено символ та алегорії України, а в 1919 - Директорією Української Народної Республіки поштову марку в 20 гривень. Поштові марки Української Радянської Соціалістичної Республіки ввійшли в обіг у 1923 р., серед них чотири марки на тему допомоги голодуючим³⁸.

Перебуваючи у складі Російської імперії та Австро-Угорщини, Україна з 1875 входила до Всесвітнього Поштового Союзу, користувалася його Правилами і після проголошення незалежності 22 січня 1918 р. В 1923 р. пошта України була включена у державну поштову систему СРСР і підлягала безпосередньо всесоюзному міністерству зв'язку³⁹. Таким чином, у ХІХ – на початку ХХ ст. на Поділлі була налагоджена система поштового зв'язку як важлива ланка державного механізму Російської імперії. З початку свого утворення поштова мережа державних органів та органів місцевого самоврядування функціонувала виключно в інтересах самодержавства та заможних верств населення, важкий фінансовий тягар якої відчували всі жителі подільського краю.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Франц Д. Земская почта // Брокгауз А. и Ефрон Н. Энциклопедический словарь. CD-RV 1. – 2002; 2. Белінський П. Як з'явилися поштовий зв'язок і філатерія // Подільські вісті. № 84. – 1998. – 9 липня. – С. 4; 3. Казьмирчук Г.Д., Соловійова Т.М. Соціально-економічний розвиток Правобережної України в першій чверті ХІХ ст. - К., 1998. - С. 88-91; 4. Філінюк А.Г. Формування поштового зв'язку в Правобережній Україні на рубежі ХVІІІ — ХІХ століть // Матеріали Х Под. іст.-краєзнавчої конф. / Ред. кол.: Винокур І.С. (відп. ред.), Баженов Л.В., Блажевич Ю.І. та ін. – Кам.-Под.: Кам.-Под. державний педагогічний університет, 2000. - С. 255-261; 5. Там само. – С. 255; 6. Белінський П. Названа праця.; 7. “Р.М.” Пошта // ЕУ-ІІ. Перевид. в Україні. - Львів, 1996. - Т. 6. - С. 2291; 8. Белінський П. Названа праця.; 9. “Р.М.” Пошта... - С. 2291; 10. Полное Собрание Законов Российской империи. - СПб., 1830. - Т.ХХІІІ. - № 17382; 11. Філінюк А.Г. Названа праця. - С. 256; 12. Там само. – С. 257; 13. Предписание Подольского военного губернатора Подольскому вице-губернатору Сафоновичу от 13.06.1803 г. об окончании подготовки вновь учрежденной дороги от Радзивилова к Одессе // ДАХО. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 11. - Арк. 152; 14. Філінюк А.Г. Названа праця. - С. 257; 15. Там само. – С. 258; 16. Там само. – С. 259; 17. Там само. – С. 260; 18. Предписание Подольского военного губернатора Подольскому гражданскому губернатору от 26.06.1803 г. с приложением бумаг от министра внутренних дел, доставленных касательно учреждения кратчайшей дороги из Одессы в Радзивилово с предписанием о скорейшем учреждении означенной новой дороги и доставки на станции по 10 лошадей со всею упряжью и почтарями // ДАХО. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 19. - Арк. 113, 115; 19. Філінюк А.Г. Названа праця. - С. 259; 20. Предписание Подольского военного губернатора Розенберга Подольскому гражданскому губернатору Чевкину

от 24.10.1803 г. с предложением его императорского величества, в коем предписано версты делать там, где оных нет // ДАХО. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 19. - Арк. 321; 21. Предписание Подольского военного губернатора Розенберга Подольскому гражданскому губернатору Чевкину от 24.05.1802 г. о принятии мер к приведению в исправность некоторых почтовых станций // ДАХО. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 15. - Арк. 237; 22. Предписание Подольского военного губернатора Розенберга Подольскому гражданскому губернатору Чевкину от 02.10.1803 г. чтобы сделать распоряжение в облегчении хмельникским жителям // ДАХО. - Ф. 228. - Оп. 1. - Спр. 19. - Арк. 271; 23. Філінюк А.Г. Названа праця. - С. 259; 24. Сельская почта // Брокгауз А. и Ефрон Н. Энциклопедический словарь. CD-RV 1. – 2002; 25. Франц Д. Земская почта.; 26. Сельская почта.; 27. “Р.М.” Пошта. - С. 2291; 28. Белінський П. Названа праця...; 29. “Р.М.” Пошта. - С. 2292; 30. Франц Д. Земская почта.; 31. Об учреждении в г. Каменце городской почты. Переписка между Управлением почтовой частью в Подольской губернии и КГД. // ДАХО - Ф. 132. - Оп.1. - Спр. 3780; 32. Справи про ремонт поштових і польових шляхів // Волосні правління. ДАХО. - 72 фонди (1854-1920 рр.); 33. Франц Д. Земская почта.; 34. Полное Собрание Законов Российской империи.; 35. “Р.М.” Пошта. - С. 2292; 36. Белінський П. Названа праця...; 37. “Р.М.” Пошта. - С. 2291-2292; 38. Белінський П. Названа праця; 39. “Р.М.” Пошта. - С. 2292.

Т.В. Публіка

КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ НА ПОДІЛЛІ В 20-30-І РОКИ ХХ СТ.

Процеси, які протікали в культурному житті Поділля у першій третині ХХ ст., і досі є малодослідженими. Найбільше збереглося інформації, пов'язаної з ім'ям видатного музичного діяча Миколи Леонтовича, який, безперечно, справді здійснив великий вплив на розвиток музичної і хорової культури Вінниччини на початку ХХ ст. Після закінчення в 1899 р. Кам'янець-Подільської духовної семінарії Леонтович відмовився від духовної кар'єри і працював учителем співів у різних навчальних закладах Поділля. У Вінниці він викладав співи у середніх навчальних закладах з 1902 по 1904 рік. Тут він виявив себе як невтомний організатор музичної освіти і популяризатор кращих зразків української класичної і народної музики серед широких кіл населення. Хор з учнів композитора користувався великим авторитетом не лише у місті, а й у всіх навколишніх повітах.

М.Д. Леонтович протягом усього свого творчого життя збирав, записував і обробляв народні пісні. Вийшовши з гуці народу, М. Д. Леонтович добре розумів його психологію, красу й силу його почуттів і все це чудово передавав у своїх творах. Його “Збірники пісень з Поділля”, як писав геніальний український композитор М.В. Лисенко, відзначаються високою художністю і глибоким народним змістом. Саме під час перебування М. Леонтовича у Вінниці 1903 р. у Києві виходять з друку його друга збірка пісень Поділля.

Деякий час у Вінниці жив і працював класик української музики Яків Степовий; певний період творчого життя Кирила Стеценка пов'язаний з містечком Тиврів. Фактично, цими іменами досить часто обмежуються уявлення про культурне життя Поділля першої третини ХХ ст. В науковій історичній і музикознавчій літературі, на жаль, бракує інформації про розвиток культури на теренах краю у вищезазначений період. В якості джерел цієї інформації на сьогодні можуть слугувати газети: „Слово Подолі”¹; “Вісті”²; “Рабочая крестьянская газета”³; „Червоний край”⁴; “Червоний шлях”⁵; “Більшовицька правда”⁶; стаття Н. Кушки “Увертюра”⁷; книги “Поділля в роки громадянської війни”⁸; “Вінниця. Історичний нарис.”⁹; робота В. Святелик “Сімдесятиріччю утворення Тульчинської народної самодіяльної капели присвячується”¹⁰ та деякі архівні матеріали¹¹, які епізодично висвітлюють сторінки культурного життя краю.

Тому метою нашої статті є, спираючись на вище зазначену інформацію з періодичних вінницьких видань та архівних матеріалів, проаналізувати основні процеси культурного будівництва нашої області у 20-30-і роки ХХ ст.

Цікаве повідомлення з культурного життя на Вінниччині є у газеті “Слово Подолі” за 26 липня 1918 року¹². Газета розповідає, що вчителі народних училищ Вінницького, Літинського і Летичівського повітів дали два концерти української пісні: 21 липня в Народному залі і 23 липня в Білому залі. В хорі налічувалось 60 чоловік. Диригував хором киянин Б. Левицький. Учительський хор виконував українські пісні, популяризуючи імена М. Лисенка, К. Стеценка, М. Леонтовича, О. Кошиця. Відзначена висока майстерність учительського колективу.

За роки громадянської війни і без того слабо розвинута промисловість Вінниці зовсім занепала. Значна частина підприємств була зруйнована, а деякі через нестачу сировини не працювали. Великих втрат зазнало міське господарство. Вінницька партійна організація мобілізувала зусилля трудящих міста на відбудову промисловості та одночасно вжила заходів до поліпшення становища робітників. В умовах неймовірних труднощів, нестачі матеріалів, палива і сировини робітники Вінниці почали відбудовувати свої підприємства. Труднощі зумовлювалися не лише